

schap van J. Tideman bij het remonstrantse Seminarium is er sprake van een tekort aan studenten. Vanaf 1863 vinden er geen nieuwe inschrijvingen meer plaats en in 1870 wordt de laatste student tot proponent van de Broederschap bevorderd. Tideman en de andere leden van het college van professor en curatoren willen proberen de seminariumstudie aantrekkelijker te maken door studiebeurzen ter beschikking te stellen. De kerkenraden van Amsterdam en Rotterdam stemmen met dit idee in. Ter Grote Vergadering in 1871 blijkt de meerderheid door deze ideeën niet overtuigd. Men stelt voor om een commissie te benoemen met leden uit vijf belangrijke kerken die een jaar later verdergaande plannen zal presenteren. Deze 'commissie van vijf kerken' blijkt overwegend te bestaan uit leden wier betrokkenheid bij de moderne richting bekend is.⁸ In een uitvoerig verslag komt deze commissie met radicale plannen.⁹ Aan de ene kant moet het Seminarium drastisch hervormd worden en aan de andere kant moet het predikantschap veel aantrekkelijker gemaakt worden. Zo zou het traktement verhoogd, kleine gemeenten die geen echte werkkring kunnen vormen opgeheven en nieuwe leden geworven moeten worden. Dit laatste zou ook kunnen geschieden door het opnemen van groepen malcontente hervormden.

Het Seminarium dat sinds 1634 gevestigd is te Amsterdam en verbonden is met het Atheneum Illustre aldaar dient verplaatst te worden naar Leiden.¹⁰ Slechts in Leiden en niet in de koopmanstad Amsterdam kan de jonge theologant zijn wetenschappelijke honger bevredigen. In Amsterdam is de opleiding veel te kerkelijk aan een naar binnen gericht Seminarium, in Leiden zou samenwerking gezocht moeten worden met de rijkbezette theologische faculteit aldaar. Verder dient de opleiding anders opgezet te worden. In plaats van allerlei kerkelijke examens zouden de studenten de gewone academische moeten afleggen. Daarnaast zou het onderwijs vanwege het Seminarium beperkt moeten blijven tot de

specifiek remonstrantse zaken. Een kerkelijk examen zou hier de afsluiting moeten vormen en de toegang moeten geven tot de kerkelijke dienst. In wezen sluit dit plan aan bij ideeën die eerder geuit zijn door Tiele. In een artikel in *De Gids* had deze in 1868 al zijn gedachten over de theologische studie uiteengezet. Hij vertolkt hierin een typisch modern standpunt. De vanzelfsprekendheid van de onderscheiding van wetenschappelijke (universitaire) en kerkelijke vakken die vanaf 1876 met de aanvaarding van de nieuwe Wet op het Hoger Onderwijs aan de rijksuniversiteiten vorm zou krijgen in de *duplex ordo* past geheel in de moderne opvatting van theologie.¹¹ Deze nieuwe opvattingen worden in 1872 niet door iedereen gedeeld. De hoogleraar van het seminarium J. Tideman beschrijft in een rondzendbrief aan alle leden van de vergadering zijn bezwaren.¹² Hij bestrijdt dat Leiden de juiste plaats is om de aanstaande predikanten van de Broederschap op te leiden. Aan het Seminarium te Amsterdam kan een goede opleiding geboden worden. Er is sprake van een hartelijke samenwerking met de andere opleidingen die in Amsterdam gevestigd zijn. Leiden is wellicht de geëigende plaats voor de studie van wetenschappers, niet voor de studie van predikanten. Tidemans grootste bezwaar is dat de Broederschap, indien zij deze verplaatsing zou uitvoeren, zou kiezen voor één bepaalde theologische richting, daar waar nu verschillende richtingen vreedzaam naast elkaar kunnen bestaan.

En eindelijk en boven alles wordt de voorgestelde zaak [...] door dit onlijdelijk bezwaar gedrukt, dat bij de geprononceerde denkwijzen en geestes-richting, die thans zoowel te Leiden als te Utrecht in de theologische faculteiten heerschende is, de broederschap in bepaalden strijd met haar vrijheidsbeginsel zou handelen, als zij op 't oogenblik haar theologisch onderwijs met dat van eene dezer Academien ging vereenigen.¹³